

GLOBAL PUBLIC GOODS: PROBLEMS OF PROVISION AND INTERNATIONAL COOPERATION

Danylenko O. L.

The article is devoted to the study of the relationship between the provision of global public goods and development cooperation. In the article basic characteristic features of global public goods are revealed, the key problems of international cooperation in building global public goods are identified, the main trends in financing the global public goods via international official to development are analyzed, and the importance of global public goods in addressing global development challenges are revealed.

Key words: globalization, global public goods, international cooperation, global development challenges.

УДК 330.8

ТЕОРІЯ ПРОДУКТИВНИХ СИЛ ФРІДРІХА ЛІСТА ТА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДСЬКОГО КАПІТАЛУ: КАТЕГОРІАЛЬНИЙ ЗВ'ЯЗОК

О. М. Носик, кандидат економічних наук, доцент
Національний фармацевтичний університет

Розкрито головні положення теорії продуктивних сил Фрідріха Ліста, у світлі якої визначено структуру продуктивних сил, зміст таких їх складових, як розумовий капітал, соціальні сили та фактори накопичення багатства. Доведено історико-теоретичний зв'язок категорій продуктивних сил та людського капіталу. Визначено, що теорія продуктивних сил Ф. Ліста є вихідною клітинкою концепції людського капіталу, методологічною основою дослідження її змісту та перспектив.

Ключові слова: продуктивні сили, розумовий капітал, соціальні засоби виробництва, розумова праця, праця зі створення продуктивних сил, людський капітал, соціальний капітал.

Постановка проблеми. Дослідження змісту, структури, перспектив економічних явищ та процесів сьогодення має спиратися на теоретичний спадок, накопичений економічною наукою протягом її історичного розвитку. Це є важливою умовою розуміння теоретичних витоків та засад сучасних наукових поглядів, концепцій, напрямів.

Історичними витоками концепції людського капіталу, обґрунтованої лауреатами Нобелівської премії з економіки Т. Шульцем і Г. Беккером, слід уважати погляди представників не тільки класичної та неокласичної економічної думки (У. Петті, А. Сміт, А. Маршалл), а й марксизму (категорія вартості робочої сили), історичної школи (теорія продуктивних сил Ф. Ліста), неоінституціоналізму.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сучасна економічна наука багато уваги приділяє аналізу різних аспектів формування, накопичення, використання людського капіталу. Але, на наш погляд, в економічних дослідженнях недостатньо реалізується історичний підхід до розкриття теоретичних витоків цієї сучасної наукової концепції. Історики економічної думки, з одного боку, обмежуються розкриттям еволюції поглядів представників класичного і неокласичного напрямів як витоків концепції людського капіталу, залишаючи поза увагою теоретичні положення, розроблені представниками інших наукових напрямів, зокрема теорію продуктивних сил Ф. Ліста. З другого боку, у працях, присвячених аналізу наукового внеску Ф. Ліста у розвиток економічної думки, історичний зв'язок його теоретичних поглядів і концепції людського капіталу майже не розглядається [1; 2, с. 174–176].

Формулювання цілей. Метою статті є розкриття на базі застосування історичного методу дослідження змістовного зв'язку теорії продуктивних сил Ф. Ліста і концепції людського капіталу, що є основою поглиблення розуміння теоретичних витоків і розвитку останньої в умовах постіндустріальних перетворень.

Виклад основного матеріалу. Засновник історичної школи німецький економіст Фрідріх Ліст (1789–1846) у фундаментальній праці «Національна система політичної економії» (1841) обґрунтував теоретичні засади розвитку та державного регулювання національної економіки на певних етапах її розвитку [3]. У його роботі доведено необхідність урахування національних особливостей та рівня економічного розвитку окремих країн при виборі зовнішньої політики: фритредерства чи протекціонізму. Ф. Ліст зазначав, що для країн, економіка яких є, за сучасною термінологією, «наздоганяючою», ефективна політика протекціонізму. Цікаво, що ідеї Ліста були високо оцінені міністром фінансів Росії (1893–1905 рр.) графом С. Вітте у статті «З приводу націоналізму. Національна економія і Фрідріх Ліст» (1889), яка за своїм змістом була першою, хоча і частковою публікацією перекладу його твору російською мовою. С. Вітте підтримав висновок про позитивну роль політики протекціонізму для країн, які намагаються захистити самостійність національної економіки та забезпечити її розвиток. «На нашу думку, у даний час ґрунтовне знайомство з “Національною системою політичної економії” скла-

дає необхідність для всякого впливового державного і громадського діяча. Викладання національної економії в наших вищих навчальних закладах як прикладної частини політичної економії могло б принести величезну користь» [4]. На думку Ліста, розвиток економіки потребує інвестицій, але вони не підуть у відсталі галузі. Отже, необхідними є витрати нації на підйом цих галузей, забезпечення їх конкурентоспроможності. Ліст називав такі витрати «відтворювальними витратами нації».

Джерелом фінансових ресурсів можуть бути ввізні мита. «Особливо корисно встановити заздалегідь норми прогресивного підвищення ввізних мит, щоб тим самим дати певну премію капіталістам, технікам і працівникам, які формуються або в самій країні, або ж є залученими з-за кордону» [3]. Такий протекціонізм Ліст називав «промисловим вихованням нації», що є основою економічного зростання. У 27 розділі свого твору він писав: «За умов обмеженої конкуренції з нацією, яка зробила величезні успіхи в мануфактурній промисловості, нація, відстала від неї, хоча б вона володіла вже всіма необхідними для цього умовами, ніколи не може без протекціоністської системи розвинути цілком свою мануфактурну силу і досягти повної національної незалежності» [3]. Відомий російський фахівець з історії економічної думки професор П. Лузан, досліджуючи теоретичну спадщину Ліста, серед його найзначніших наукових досягнень виділяє всебічне розкриття важливості промислового виховання нації, його необхідності, методів, цін та масштабів, розмірів витрат на нього через підвищення суми мит [1; 5].

Ідеї Ліста актуальні для сучасної України, економіка якої є «наздоганяючою». Так, питома вага галузей п'ятого і шостого укладів, рівень розвитку яких є показником технологічної розвиненості країни у період формування засад постіндустріальної економіки, дорівнює тільки 5,04 % [6]. Для структурно-технологічного коригування і підйому на цій основі української економіки потрібне протекціоністське сприяння вітчизняним виробникам та інвесторам у галузях вищих укладів. Отже, необхідним, якщо скористатися словами Ліста, є виховання нації, але вже не промислове, як у його часи, а постіндустріальне, інформаційно-технологічне. П. Леоненко та П. Юхименко, цитуючи твердження Ліста про необхідність підтримки національного виробництва, поки воно не зміцніє і не перестане боятися іноземної конкуренції, слушно підкреслюють, що нині це є особливо актуальним для економіки України [2, с. 175].

Актуальними є ідеї Ліста й для сучасної Росії: «Якщо в результаті економічної політики власного уряду країна починає спеціалізуватися на експорті палива і сировини – значить, політика ця веде до вічної відсталості й убогості» [7]. Російський учений і публіцист Е. Гільбо у статті «Фрідріх Ліст, який знову є сучасним» підкреслює: «Творцями російського економічного дива

будуть ті, хто здатний оцінити і прийняти мудрість зовнішньо еkleктичного, але глибоко систематичного і конкретного вчення Ліста» [7].

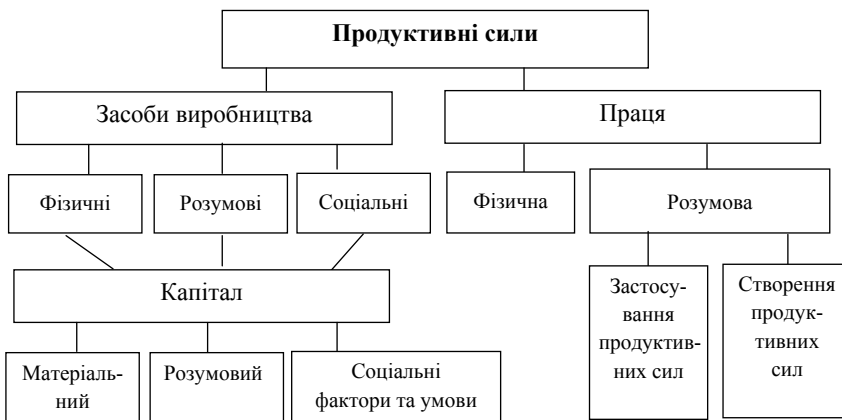
Теорія продуктивних сил Ліста складає методологічну основу дослідження чинників та закономірностей розвитку національної економіки. Ліст визначав продуктивні сили як наявні у людини чи суспільства сили виробляти багатство, як здатність продукувати цінності. Він писав: «Причини багатства суть щось зовсім інше, ніж саме багатство. Якщо людина може володіти багатством, тобто міноюю цінністю, але якщо вона не володіє здатністю виробляти цінні предмети в більшій кількості, ніж споживає, то вона буде бідніти. З другого боку, людина може бути бідною, але, якщо вона в змозі виробляти кількість цінностей, що перевищує її споживання, то вона стане багатою. Здатність створювати багатство нескінченно важливіше самого багатства» [3]. Л. І. Абалкін, аналізуючи теорію продуктивних сил, підкреслював, що в ній «сама продуктивна сила нації виступає як зведений, узагальнюючий показник» [9, с. 461].

До продуктивних сил Ліст відносив не тільки працю як джерело багатства за класичною теорією, а й інтелектуальні та соціальні чинники й умови її продуктивності. Відповідаючи на запитання: «Що забезпечує продуктивність праці?», Ліст зазначав: «Чи може бути щось інше, як не дух, який оживляє людей, як не соціальний устрій, що забезпечує плідність їх діяльності, як не природні сили, які знаходяться в їх розпорядженні?» [3].

Відповідно до теорії Ліста силами, що продукують багатство, тобто продуктивними силами, є такі:

- 1) засоби та умови виробництва – розумові, соціальні, матеріальні;
- 2) фізична і розумова праця, її поділ та кооперація, тобто організація праці;
- 3) соціальні умови продуктивності праці, серед яких – виховання та освіта, соціальний устрій, моральні цінності та правопорядок.

Структуру продуктивних сил за Лістом відображено на рисунку.

Розглянемо ці складові продуктивних сил докладніше.

1. До *продуктивних сил*, що створюють багатство, належать не тільки матеріальні засоби та умови виробництва, які Ліст розділяв на фізичні, природні, інструментальні, а й розумові і соціальні. Продуктивною силою є не тільки фізична, а й розумова праця, яку Ліст тлумачив як працю: 1) що спирається на накопичені знання та навички виробництва багатства; 2) «тих, хто завідує судом і адміністрацією, в чийх руках освіта та релігійне виховання, хто рухає науку, працює в галузі мистецтв» і т. д., «тих, хто створює продуктивні сили» [3]. Отже, розумову працю Ліст розділяв на працю, пов'язану з використанням продуктивних сил (виробництво), і працю, спрямовану на створення продуктивних сил (соціальна сфера). Виходячи з цього, розумова праця, за Лістом, – це праця, що спирається на накопичені знання і досвід, спрямована на створення і використання продуктивних сил як чинника багатства, охоплює виробничу і соціальну сфери.

2. Продуктивні сили є *капіталом* – джерелом (фактором) зростання багатства як збільшення мінової вартості. Як відомо, ресурси набувають капітальної форми, якщо забезпечують зростання вартості, продукування доданої вартості. У 19 розділі своєї праці Ліст, аналізуючи положення класичної школи, писав: «Школа під словом “капітал” розуміє не тільки матеріальні, але розумові і соціальні засоби виробництва. Таким чином, очевидно, що скрізь, де йдеться про капітал, слід додавати, про який капітал йдеться; про матеріальний капітал, матеріальні знаряддя виробництва або про розумовий капітал, моральні і фізичні сили, чи будуть вони особистими або черпатимуться окремими особами із соціального, громадського чи політичного становища, ми збережемо термін “капітал”, але точно розрізнятимемо поняття капіталів: розумового і матеріального, матеріального землеробського, промислового та комерційного, приватного і національного» [3]. Як бачимо, хоча теорія національної економії Ліста містить багато критичного матеріалу щодо положень класичної школи, у їх підходах до визначення видів капіталу простежується певна єдність, а саме виокремлення капіталів матеріального (фізичного) і розумового, приватного і національного.

3. За теорією продуктивних сил Ліста *розумовий капітал* (розумові засоби виробництва), який черпається із виробничої діяльності (виробничі знання та досвід) і соціальної сфери (освіта, соціальні відносини та їх регулювання тощо), є одним із найважливіших джерел багатства. Розумовий капітал людства – це накопичені знання: «Сучасний стан народів є результатом накопиченої маси різноманітних відкриттів, винаходів, удосконалень і зусиль усіх поколінь, що жили до нас; усе це утворює розумовий капітал людства, яке живе, і кожна окрема нація є продуктивною настільки, наскільки вона зуміла

засвоїти спадщину від попередніх поколінь і збільшити його власними надбаннями» [3].

4. До продуктивних сил, тобто капіталу, Ліст відносив *соціальні фактори та умови* (освіта, управління, право) продукування багатства. Про високу оцінку ролі цих факторів багатства свідчить таке положення його твору: «До числа найважливіших спонукальних засобів належать ті, що зустрічаються в громадській і політичній організації: коли неможливо працею і багатством піднятися з нижчого класу суспільства у вищий; коли власник повинен боятися показувати своє багатство або публічно ним користуватися з побоювання, що його права власності будуть порушені або що він буде обвинувачений у зверхності і непристойності; коли нижчому класу відмовляють у громадській повазі, в участі в управлінні, законодавстві та суді; коли чудові праці із землеробства, мануфактурної промисловості і торгівлі не дають права на суспільну повагу та соціальну відміну – тоді не існує найважливіших стимулів як споживання, так і виробництва» [3].

5. Ліст уважав необхідними і продуктивними *витрати суспільства та особистості на накопичення розумового капіталу, соціальний розвиток*, насамперед у виховання та освіту. У 11 розділі свого твору він писав: «Усякі витрати на виховання юнацтва, на правосуддя, на оборону країни тощо є тратою цінностей на користь продуктивних сил. Найбільша частка споживання нації йде на виховання майбутніх поколінь, на розпалювання майбутніх національних продуктивних сил» [3].

Таким чином, теорія продуктивних сил, розроблена Лістом у мануфактурний період розвитку національної економіки Німеччини, має історико-генетичний зв'язок із концепцією людського капіталу, яка є специфічною для періоду постіндустріальних трансформацій, а категорії продуктивних сил і людського капіталу змістовно взаємопов'язані. Треба підтримати точку зору, за якою сучасна наука людський капітал розуміє як форму функціонування продуктивних сил людини в умовах перехідного періоду від індустріального до постіндустріального суспільства [9, с. 214–215].

По-перше, категорія «розумовий капітал» у тлумаченні Ліста має змістову єдність із категорією людського капіталу, такою його складовою, як інтелектуальний капітал людини. Наведемо декілька визначень людського капіталу: «Згідно з теорією людського капіталу у виробництві взаємодіють два фактори – фізичний капітал (засоби виробництва) і людський капітал (здобуті знання, навички, енергія, що можуть бути використані у виробництві товарів та послуг)» [10, с. 180]; «...сукупність творчих здібностей особистості, що використовуються у доцільній формі у процесі життєдіяльності як окремого індивіда, так і усього суспільства. Неоднорідний “ансамбль” активів різноманітних за видами і формами втілення у конкретній людській осо-

бистості і спільноті» [11, с. 152–153]. Отже, категорія «розумовий капітал» – це вихідна клітинка інтелектуального капіталу як складової людського капіталу.

По-друге, віднесення Лістом до продуктивних сил соціальних умов і факторів виробництва багатства (мінової вартості) дає підстави для висновку про існування змістовного зв'язку категорій продуктивних сил і соціального капіталу. Ф. Фукуяма стверджує: «Як і фізичний капітал (земля, споруди, машини), як і людський капітал (здібності та знання), соціальний капітал продукує багатство і, отже, являє собою економічну цінність» [12]. За Лістом, «якщо закони і державні установи і не виробляють безпосередньо цінностей, то вони створюють продуктивні сили» [3]. Не важко знайти певну єдність у підходах до визначення ролі соціальних факторів у економічному зростанні.

Висновки. Теорія продуктивних сил Ліста доводить, що, по-перше, продуктивними силами, тобто силами, що створюють багатство нації та окремої людини, є не тільки матеріальні ресурси, фізичний капітал і фізична праця, а й розумова праця, пов'язана не тільки з використанням, а й зі створенням продуктивних сил, розумові і соціальні ресурси та умови виробництва багатства, розумовий капітал; по-друге, витрати на накопичення розумового капіталу і створення соціальних умов продуктивної праці є витратами на збільшення багатства нації та особистості; по-третє, витрати і жертви, яких зазнає нація, аби оволодіти методами господарювання передових країн, – це витрати на «промислове виховання нації», що забезпечать зростання національної економіки.

Аналіз теорії продуктивних сил Ліста дає підстави для висновку про її історико-генетичний зв'язок з концепцією людського капіталу. Це дозволяє стверджувати, що продуктивні сили у тлумаченні Ліста є однією з вихідних теоретичних клітинок людського капіталу. Обґрунтування цього зв'язку є важливою методологічною основою дослідження сутності, структури, суспільної ролі, тенденцій розвитку та перспектив людського капіталу в сучасний період міжсистемних трансформацій.

ЛІТЕРАТУРА

1. Лузан П. П. Фридрих Лист и его теория «Национальная система политической экономии» [Электронный ресурс] / П. П. Лузан. – Режим доступа: <http://www.slideshare.net/ssuser9fc5af/ss-9691371>.
2. Леоненко П. М. Історія економічних учень : підручник / П. М. Леоненко, П. І. Юхименко. – К. : Знання, 2008. – 639 с.
3. Лист Ф. Национальная система политической экономии [Электронный ресурс] / Ф. Лист ; пер. с нем. под ред. К. В. Трубникова. – СПб. : А. Э. Мартенс, 1891. –

- 486 с. (2-е сокр. изд. – М. : Европа, 2005. – 382 с.). – Режим доступа: <http://www.lawlibrary.ru/izdanie2022009.html>.
4. Витте С. Ю. По поводу национализма. Национальная экономия и Фридрих Лист [Электронный ресурс] / С. Ю. Витте // *Вопр. экономики.* – 1999. – № 2, 3. – Режим доступа: <http://www.economics.kiev.ua/index.php?id=609&view=article>.
  5. Лузан П. П. История экономики : курс лекций / Петр Павлович Лузан. – Смоленск, 2004. – 134 с.
  6. Новый курс: реформы в Україні. 2010–2015 : нац. доп. / за заг. ред. В. М. Гейця [та ін.]. – К. : НВЦ НБУВ, 2010. – 232 с.
  7. Гильбо Е. Фридрих Лист, который снова современен [Электронный ресурс] / Евгений Гильбо. – Режим доступа: <http://viperson.ru/wind.php?ID=330412&soch=1>.
  8. Абалкин Л. И. Избранные труды : в IV т. Т. III : Работа в правительстве; Исторические заметки / Л. И. Абалкин ; сост. О. Н. Грибанюк. – М. : ОАО «НПО «Экономика» : Вольн. экон. о-во России, 2000. – 639 с.
  9. Бебело А. С. Соціалізація і гуманізація економічних відносин : навч. посіб. / А. С. Бебело, С. А. Бебело, А. В. Коровський ; за ред. А. С. Бебело. – К. : КНЕУ, 2007. – 206 с.
  10. Довбенко М. В. Сучасна економічна теорія. Економічна нобелеологія : навч. посіб. / М. В. Довбенко. – К. : Вид. центр «Академія», 2005. – 336 с.
  11. Экономика знаний : коллектив. моногр. / отв. ред. В. П. Колесов. – М. : ИНФРА-М, 2008. – 432 с.
  12. Фукуяма Ф. Великий разрыв / Ф. Фукуяма ; пер. с англ. под общ. ред. А. В. Александровой. – М. : АСТ, 2003. – 474 с.

ТЕОРИЯ ПРОИЗВОДИТЕЛЬНЫХ СИЛ ФРИДРИХА ЛИСТА И КОНЦЕПЦИЯ ЧЕЛОВЕЧЕСКОГО КАПИТАЛА: КАТЕГОРИАЛЬНАЯ СВЯЗЬ

Носик О. М.

Раскрыты основные положения теории производительных сил Фридриха Листа, в свете которой обоснованы структура производительных сил, содержание таких их составляющих, как умственный капитал, социальные силы и факторы накопления богатства. Доказана историко-теоретическая связь категорий производительных сил и человеческого капитала. Определено, что теория производительных сил Ф. Листа является исторически исходной клеточкой концепции человеческого капитала, методологической основой исследования ее содержания и перспектив.

Ключевые слова: *производительные силы, умственный капитал, социальные средства производства, умственный труд, труд по созданию производительных сил, человеческий капитал, социальный капитал.*

THEORY OF PRODUCTIVE FORCES F. LIST AND THE CONCEPT OF HUMAN CAPITAL: LINK CATEGORIES

Nosik O. M.

The basic principles of the F. Liszt theory of productive forces are disclosed. In the light of this position the structure of the productive forces, the content of such elements as intellectual capital, social forces and factors of wealth accumulation are substantiated. The historical and theoretical link of the categories of productive forces and human capital is proved. The F. List theory of productive forces is historically original cell of the concept of human capital and the methodological basis of the research of its content and prospects.

Key words: *productive forces, intellectual capital, social means of production, intellectual labour, labour on creating of productive forces, human capital, social capital.*

УДК 330;336.563(477)

СТРУКТУРНЕ КОРИГУВАННЯ ЯК УМОВА ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ

*Л. І. Пронкіна, кандидат економічних наук,
професор, академік АЕН України*

Харківський торговельно-економічний інститут КНТЕУ

Розкрито зміст глобальної конкурентоспроможності. Проаналізовано чинники, що обмежують можливості її досягнення в Україні: модель периферійної країни, низьку інноваційну активність, недосконалу структуру економіки (галузеву, технологічну та інституційну структури бізнесу). Доведено взаємозв'язок структури та структурного коригування національної економіки і конкурентоспроможності країни в умовах глобалізаційних процесів. Обґрунтовано необхідність структурного коригування для переходу на «верхній шлях» досягнення глобальної конкурентоспроможності.

Ключові слова: *глобальна конкурентоспроможність, структура національної економіки, структурне коригування, «нижній» та «верхній» шляхи до конкурентоспроможності.*